

دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام

دانشکده معارف، فلسفه و کلام اسلامی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: مدرسی معارف اسلامی

عنوان:

نظام اخلاقی در اندیشه علامه جعفری (ره)

استاد راهنما:

حجت الاسلام جناب آقای دکتر محمد مهدی گرجیان

استاد مشاور:

حجت الاسلام جناب آقای دکتر حسین توسلی

نگارش:

زینب قدوسی نیا

شهریور ۱۳۸۹

تاریخ: ۱۳۹۲/۳/۲۲
شماره: ۲۲/۳۱۹۳
پست:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

صورت جلسه دفاعیه پایان نامه

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از الطاف حضرت ولی عصر (عج) جلسه دفاعیه پایان نامه کارشناسی ارشد خانم زینب قدوسی نیا دانشجوی رشته مدرسی معارف اسلامی گرایش اخلاق اسلامی به شماره دانشجویی ۸۶۲۵۵۲۲۰ با عنوان: «نظام اخلاقی در اندیشه علامه جعفری» با حضور هیأت داوران دانشگاه باقرالعلوم (ع) در تاریخ ۱۳۸۹/۱۱/۱۴ برگزار شد. نظر هیأت داوران به شرح زیر اعلام می گردد.

۱۷

○ غیر قابل قبول

☑ قبول با درجه: «بسیار خوب» نمره: «خوب»

امضاء	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	هیأت داوران
	دانشیار	محمد مهدی گرجیان	استاد راهنما
	استادیار	حسین شرکت توسلی	استاد مشاور
	استادیار	نصیرالله آفاجانی	نماینده تحصیلات تکمیلی
			مدیر امور آموزشی و تحصیلات تکمیلی
			نجفی زاد کارشناس امور پایان نامه امضاء:

عاده ۲۰: پایان نامه توسط هیأت داوران در پنج درجه ارزشیابی شده و به هر درجه نمره ای تعلق می گیرد.

۱ - نمره ۲۰ الی ۱۸ عالی
۲ - نمره ۱۶ الی ۱۷/۹۹ بسیار خوب
۳ - نمره ۱۴ الی ۱۵/۹۹ خوب
۴ - نمره ۱۲ الی ۱۳/۹۹ قابل قبول
۵ - نمره کمتر از ۱۲ کمتر غیر قابل قبول

محاسبه میانگین ارزشیابی هیأت داوران توسط نماینده شورای تحصیلات تکمیلی انجام می گیرد.

تقدیم به پیرو راستین امام علی ابن ابی طالب عَلَيْهِ السَّلَامُ

و مفسر گنجینه بلاغت او علامه محمدتقی جعفری

که عمری را در راه هدایت بشریت بسوی " حیات معقول "

از هیچ تلاش و مجاهدتی فرو گذار نکرد.

من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق

با سپاس بیکران، از پدر و مادر عزیزم که سالها همچو شمع سوختند تا راه زندگی را برایم روشن سازند و تشکر می‌کنم از همسر گرامیم حجت‌الاسلام سید کاظم زعفرانچیلر که در این مسیر همواره یاری‌رسان و همراه من بودند. و از تمامی معلمان، دبیران و اساتیدم که در تمامی مراحل تحصیل، مرا همراهی نمودند بویژه از حجت‌الاسلام جناب آقای دکتر محمد مهدی گرجیان و حجت‌الاسلام جناب آقای دکتر حسین توسلی که راهنمایی و ارشاد این نوشته را برعهده داشتند، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

چکیده پژوهش

"حیات معقول" حیاتی است آگاهانه، که در آن شخصیت انسان با استفاده از اختیار، مسیر هدف‌های تکاملی را طی می‌کند و به هدف اعلا‌ی حیات می‌رسد. عقل در "حیات معقول" نظری و عملی است. حیات طبیعی فقط وسیله وصول به "حیات معقول" است. در این نظریه، اخلاق، آگاهی به بایستگی‌ها و شایستگی‌های سازنده انسان و تطبیق عمل و قول با آنها است، با تحریک وجدان کمال جو و با انگیزه عمل به وظیفه و نه با انگیزه سود و زیان شخصی. این اخلاق مبتنی بر اصول موضوعه‌ی معرفت‌شناختی، هستی‌شناختی و انسان‌شناختی و حیانی است. در مفهوم‌شناسی این نظام اخلاقی، آن چیزی که با نفس انسان ملایمت داشته باشد "خوب" تلقی می‌شود. "عدالت" یعنی رفتار مطابق با قانون و خلاف آن "ظلم" است. در دیدگاه فلسفه اخلاق "حیات معقول" ارزش‌های اخلاقی یا مستند به قرارداد هستند و یا مستند به واقعیات و ملاک استناد این ارزش‌ها به واقعیات ارتباط و تاثیرگذاری آن‌ها بر روان و شخصیت انسان‌ها می‌باشد. از آنجایی که گزاره‌های اخلاقی ماهیت و مختصات معین دارند و از قانون علیت پیروی می‌کنند و نتایج قابل محاسبه قانونی به همراه دارند و می‌توان آن‌ها را با موارد مشابه و مخالف مقایسه کرد و مشمول اصول و قوانین حاکم بر مسائل علمی می‌باشند، پس می‌توان آن‌ها را به عنوان یک موضوع علمی مطرح کرد. اصول ثابت اخلاقی این نظریه، در رابطه با خویشتن، لزوم شناخت خود، مراعات عزت نفس، صیانت تکاملی ذات، فریب ندادن خود در ارتباط با حق و باطل و پرهیز از خودمحوری است و در رابطه با اجتماع، تعاون، وفای به عهد، صداقت، احترام به انسان و انسانیت بوده و در رابطه با هستی، شناخت هستی، جدی گرفتن قوانین جاری آن، احساس ملکوت این جهان و پرهیز از دنیازدگی است و نهایت در رابطه با خداوند، لزوم شناخت خدا تا حد امکان، ایمان و اخلاص به او، اعتقاد به بعثت انبیا و رستخیز و انجام تکالیف دینی می‌باشد.

واژگان کلیدی

حیات - حیات معقول - روابط چهارگانه انسان - اخلاق - نظام اخلاقی - علامه جعفری

فهرست :

فصل اول : کلیات تحقیق

۲	..... بیان مسئله	۱-۱
۳	..... اهمیت و فایده	۲-۱
۴	..... سابقه تحقیق	۳-۱
۶	..... اهداف تحقیق	۴-۱
۶	..... سئوالات اصلی و فرعی	۵-۱
۶	..... فرضیه تحقیق	۶-۱
۷	..... پیش فرض های تحقیق	۷-۱
۷	..... روش انجام تحقیق	۸-۱
۷	..... سازمان دهی تحقیق	۹-۱

فصل دوم : درآمدی بر نظریه حیات معقول

۱۰	..... حیات معقول	۲-۱
۱۱	..... ۱-۲- حیات	۲-۱-۱
۱۴	..... ۲-۲- معقول	۲-۱-۲
۱۷	..... ۳-۲- تعریف حیات معقول	۲-۱-۳
۲۷	..... ۴-۲- حیات طبیعی محض	۲-۱-۴

۲۷	..... ۲-۴-۱- دو عامل تقسیم زندگی
۲۹	..... ۲-۴-۲- انواع حیات طبیعی محض
۳۱	..... ۲-۵- ارتباط حیات طبیعی با حیات معقول
۳۲	..... ۲-۶- جایگاه اخلاق در حیات معقول

فصل سوم: مبانی اخلاق در حیات معقول

۳۶	..... ۳- مبانی نظام اخلاقی حیات معقول
۳۷	..... ۳-۱- کلیات مباحث اخلاقی
۳۷	..... ۳-۱-۱- تاریخچه
۳۹	..... ۳-۱-۲- تعریف اخلاق
۴۰	..... ۳-۱-۳- بنیاد و اساس اخلاق
۴۱	..... ۳-۱-۴- اهمیت و ضرورت اخلاق
۴۱	..... ۳-۱-۵- غایت و هدف اخلاق
۴۲	..... ۳-۱-۶- رابطه اخلاق با سایر علوم
۴۷	..... ۳-۲- مبانی فلسفی مرتبط با اخلاق در حیات معقول
۴۷	..... ۳-۲-۱- مبانی معرفت شناختی اخلاق

- ۴۷ ..... ۳-۲-۱-۱- ضرورت شناخت
- ۴۸ ..... ۳-۲-۱-۲- امکان شناخت
- ۵۰ ..... ۳-۲-۱-۳- منابع شناخت
- ۵۴ ..... ۳-۲-۱-۴- آفات شناخت
- ۵۴ ..... ۳-۲-۱-۵- ارتباط معرفت شناسی و اخلاق
- ۵۵ ..... ۳-۲-۲- مبانی هستی شناختی اخلاق
- ۵۵ ..... ۳-۲-۲-۱- امکان شناخت جهان هستی
- ۵۶ ..... ۳-۲-۲-۲- واقعیت داشتن عالم هستی
- ۵۷ ..... ۲-۲-۲-۳- حقانیت عالم هستی
- ۵۷ ..... ۳-۲-۲-۴- دو جنبه عالم هستی
- ۵۸ ..... ۳-۲-۲-۵- هماهنگی و نظم دستگاه هستی
- ۵۹ ..... ۳-۲-۲-۶- حاکمیت عدالت در جهان هستی
- ۶۰ ..... ۳-۲-۲-۷- مخلوق بودن جهان هستی
- ۶۰ ..... ۳-۲-۲-۸- هدفمندی دستگاه هستی
- ۶۱ ..... ۳-۲-۲-۹- ارتباط هستی شناسی و اخلاق
- ۶۱ ..... ۳-۲-۳- مبانی خداشناختی اخلاق

- ۶۲ ..... ۳-۲-۳-۱- امکان شناخت خدا
- ۶۲ ..... ۳-۲-۳-۲- خداوند موجودی مجرد
- ۶۳ ..... ۳-۳-۲-۳- خداوند موجودی بینهایت و نامحدود
- ۶۳ ..... ۳-۲-۳-۴- خداوند یگانه و یکتا
- ۶۴ ..... ۳-۲-۳-۵- خداوند خالق هستی
- ۶۵ ..... ۳-۲-۳-۶- خداوند عالم مطلق
- ۶۵ ..... ۳-۲-۳-۷- خداوند قادر مطلق
- ۶۶ ..... ۳-۲-۳-۸- خداوند فاعل مختار
- ۶۶ ..... ۳-۲-۳-۹- خداوند عادل مطلق
- ۶۷ ..... ۳-۲-۳-۱۰- رابطه خداشناسی با اخلاق
- ۶۷ ..... ۳-۲-۳-۴- مبانی انسان شناختی اخلاق
- ۶۸ ..... ۳-۲-۴-۱- امکان شناخت انسان
- ۶۹ ..... ۳-۲-۴-۲- جایگاه انسان درعالم هستی
- ۶۸ ..... ۳-۲-۴-۳- فطرت پاک و استعداد کمال
- ۷۰ ..... ۳-۲-۴-۴- انسان و صیانت ذات
- ۷۱ ..... ۳-۲-۴-۵- انسان موجودی کمال جو

- ۷۱ ..... ۶-۴-۲-۳- انسان و حرکت در دو جهت نا محدود خیر و شر
- ۷۲ ..... ۷-۴-۲-۳- انسان دارای دو بعد مادی و معنوی
- ۷۴ ..... ۸-۴-۲-۳- انسان موجودی مختار
- ۷۵ ..... ۹-۴-۲-۳- انسان دارای دو حیات طبیعی و ابدی
- ۷۷ ..... ۱۰-۴-۲-۳- وحدت و اشتراک انسان با همنوعان
- ۷۷ ..... ۱۱-۴-۲-۳- انسان دارای دو بعد فردی و اجتماعی
- ۷۸ ..... ۱۲-۴-۲-۳- انسان موجودی تغییر پذیر
- ۷۹ ..... ۱۳-۴-۲-۳- انسان دارای مسئولیت و تکلیف
- ۷۹ ..... ۱۴-۴-۲-۳- انسان موجودی هدفمند
- ۸۱ ..... ۱۵-۴-۲-۳- رابطه انسان شناسی و اخلاق
- ۸۲ ..... ۳-۳- مفاهیم عام اخلاقی در حیات معقول
- ۸۲ ..... ۱-۳-۳- خوب و بد
- ۸۳ ..... ۲-۳-۳- خیر و شر
- ۸۴ ..... ۳-۳-۳- حق و باطل
- ۸۵ ..... ۴-۳-۳- کمال
- ۸۶ ..... ۵-۳-۳- ارزش

۸۷ ..... ۳-۳-۶- عدالت و ظلم

۹۰ ..... ۳-۴- فلسفه اخلاق در حیات معقول

۹۰ ..... ۳-۴-۱- استناد ارزش های اخلاقی به واقعیات

۹۱ ..... ۳-۴-۲- علمی بودن قضایای ارزشی

۹۲ ..... ۳-۴-۲-۱- علم

۹۲ ..... ۳-۴-۲-۲- قانون علمی

۹۳ ..... ۳-۴-۲-۳- کلیت قانون علمی

۹۴ ..... ۳-۴-۲-۴- تعیین ابعاد و ملاک موضوع علمی

فصل چهارم : اصول و قوانین ثابتۀ روح در روابط چهارگانه

۹۹ ..... ۴-۱- بایسته ها و شایسته های حیات انسان

۱۰۰ ..... ۴-۱-۱- رابطه انسان با خویشین

۱۰۰ ..... ۴-۱-۱- لزوم آگاهی و شناخت خود

۱۰۱ ..... ۴-۱-۲- فراگیری علم برای وصول به اهداف عالی

۱۰۲ ..... ۴-۱-۳- کوشش برای تحصیل آزادی مسئولانه

۱۰۳ ..... ۴-۱-۴- آماده کردن وسایل زندگی مطلوب از راه صحیح

۱۰۳ ..... ۴-۱-۵- مراعات عزت و کرامت نفس

۱۰۴ ..... ۴-۱-۶- بهره برداری هرچه بیشتر از استعدادهای مثبت و سازنده خویشین

- ۱۰۴ ..... لزوم مالکیت بر خویشتن ۷-۱-۴
- ۱۰۶ ..... فریب ندادن خویشتن در ارتباط با حق و باطل ۸-۱-۴
- ۱۰۶ ..... پرهیز از خودخواهی و خود محوری ۹-۱-۴
- ۱۰۸ ..... **۲-۴- رابطه انسان با اجتماع** .....
- ۱۱۰ ..... احترام به انسان و انسانیت ۱-۲-۴
- ۱۱۱ ..... عیب پوشی و پرهیز از غیبت ۲-۲-۴
- ۱۱۲ ..... تعاون و همیاری ۳-۲-۴
- ۱۱۳ ..... صداقت و راستگویی ۴-۲-۴
- ۱۱۵ ..... وفای به عهد ۵-۲-۴
- ۱۱۶ ..... پرهیز از حسادت ۶-۲-۴
- ۱۱۷ ..... برقراری عدالت در جامعه ۷-۲-۴
- ۱۱۸ ..... از بین بردن عوامل فساد جامعه ۸-۲-۴
- ۱۲۰ ..... **۳-۴- رابطه انسان با جهان هستی** .....
- ۱۲۰ ..... شناخت جهان هستی ۱-۳-۴
- ۱۲۱ ..... جدی گرفتن قوانین جاری در جهان هستی ۲-۳-۴
- ۱۲۲ ..... احساس ملکوت این جهان ۳-۳-۴

- ۱۲۲ ..... ۴-۳-۴- پرهیز از دنیا زدگی و دنیا پرستی
- ۱۲۴ ..... ۴-۴-۴- رابطه انسان با خدا
- ۱۲۴ ..... ۴-۴-۱- شناخت خداوند تا حد امکان
- ۱۲۶ ..... ۴-۴-۲- ایمان به خدا
- ۱۲۷ ..... ۴-۴-۳- اخلاص برای خدا
- ۱۲۸ ..... ۴-۴-۴- اعتقاد به بعثت انبیا علیهم السلام
- ۱۲۹ ..... ۴-۴-۵- ذکر
- ۱۳۰ ..... ۴-۴-۶- انجام دادن تکالیف دینی
- ۱۳۱ ..... ۴-۴-۷- اتصاف به جلوه‌ای برای کمال الهی
- ۱۳۲ ..... ۴-۴-۸- اعتقاد به روز معاد

فصل پنجم : نتیجه گیری

- ۱۳۵ ..... ۵-۱- خلاصه تحقیق
- ۱۳۸ ..... ۵-۲- نتیجه گیری

فصل اول

کلیات تحقیق

۱- بیان مسئله:

در همه ادوار تاریخ، اخلاق و مسائل مربوط به آن، به علت توانایی اخلاق در کنترل و جهت دهی به عملکرد انسانها و در نتیجه تامین آرامش و امنیت مورد نیاز آنها، از اهمیت فراوانی برخوردار بوده است.

اما در حال حاضر با توجه به مشکلات و مسائل جامعه بشری امروز که در سایه عدم توجه به مسائل اخلاقی دامنگیر انسانها شده است، مطالعه و تحقیق در این رابطه نه تنها مهم بلکه لازم و واجب می باشد. رویکرد و توجه دانشمندان معناگرای جهان به اخلاق در عصر جدید مویذ این مدعا است که تنها راه گریز از این منجلاب و پایان بخشیدن به دغدغه ها و نگرانی های انسان بازگشت به معیارهای دینی و اخلاقی در تمام جوامع بشری است.

در این راستا نظامها و مکاتب گوناگون انسان را به اخلاق خاص خود فرا می خوانند تا شاید سعادت و کمال انسان در سایه آن محقق شود و هر یک در تلاشند تا مکتب اخلاقی خود را کامل و بری از هر نقص و کمبود معرفی کنند، زیرا اتقان نظام اخلاقی هر مکتب یکی از معیارهای برتری آن مکتب می باشد.

در این میان دانشمندان مسلمان که دین اسلام را دین کامل و برتر می دانند و مدعی هستند که اسلام همه نیازهای بشر را در همه زمانها پاسخگوست، در صدد برآمده اند تا با بیان

دیدگاه‌های اخلاقی اسلام، راه عملی رسیده به سعادت و کمال حقیقی را به انسان نشان دهند و نیازهای مادی و معنوی او را از این طریق برطرف سازند. اما به نظر می‌رسد در عصر حاضر دعوت به اخلاق، بدون ارائه یک نظام اخلاقی توانمند در پاسخگویی همه جانبه به سوالات متعدد انسان در حوزه اخلاق، تلاش بیهوده ای است.

منظور از نظام اخلاقی، مجموعه‌ای از موضوعات و گزاره‌های اخلاقی است که رابطه منطقی و هماهنگی را با اصول و مبانی فکری خود دارد و عوامل، روش‌ها، مراحل و اهداف مشخصی را دنبال می‌کند و فلسفه اخلاق کامل و قابل قبولی ارائه می‌کند.

ما در این تحقیق تلاش خواهیم کرد تا با تکیه بر دیدگاه‌های علامه بزرگوار محمدتقی جعفری به عنوان یک اسلام‌شناس که در حوزه علم اخلاق آثار فراوان و عظیمی از خود به یادگار گذاشته است، به معرفی نظام اخلاقی اسلام پردازیم و بیان کنیم که چگونه می‌توانیم با توجه به مبانی نظری اسلام و عمل مطابق با آموزه‌های آن، حیات معقولی را برای خود و جامعه ترسیم نماییم و در سایه چنین حیاتی به کمال مطلوب دست یابیم و به هدف والای آفرینش جامه عمل بپوشانیم.

۲- اهمیت و فایده:

تجربه نشان داده است هر جامعه‌ای که توجه لازم را به مسائل اخلاقی نداشته باشد و از آن فاصله گرفته باشد، متحمل خسارات جبران ناپذیری شده و رو به انحطاط گذاشته است. توجه به این نکته، اهمیت اخلاق و مباحث مربوط به آن را بیش از پیش نمایان می‌کند. در دین اسلام نیز به مسئله اخلاق توجه فراوانی شده است تا جایی که پیامبر اکرم (ص) هدف را بعثت

خود را، کامل کردن مکارم اخلاق بیان می‌کند. بنابراین برای تامین امنیت در زندگی اجتماعی و دستیابی به روح و اصل اسلام باید چنانکه بایسته است به علم اخلاق و عمل به آن توجه شود. ما در این تحقیق تلاش نموده ایم تا با بیانی ساده و روان به معرفی اخلاق اسلامی و مبانی و مبادی آن پردازیم تا در سایه شناخت این مکتب عظیم اخلاقی، با انگیزه ای قوی تر به آموزه های آن جامه عمل بپوشانیم و از این طریق نیازهای مادی و معنوی خود و جامعه خود را تامین نماییم و زندگی طبیعی خود را به حیات طیبه و معقول مبدل سازیم.

از سوی دیگر توجه ما در این تحقیق به دیدگاههای علامه محمدتقی جعفری از آن روست که علی رغم توجه ایشان به مباحث اخلاقی، در کتب و تحقیقاتی که پیرامون نظریه «حیات معقول» ایشان تدوین شده، به بعد اخلاقی آن چندان پرداخت نشده است و این تحقیق می تواند با بیان ساده و قابل درک، نظریات ایشان را در ارتباط با اخلاق اسلامی بیان کند.

۳- سابقه تحقیق:

تحقیق در مورد اخلاق اسلامی از دیر باز مورد توجه علما و فضلا بوده و هست و آثار و کتب فراوانی در این رابطه نگاشته شده است. برخی آثار با رویکرد فلسفی مسائل اخلاقی را مورد توجه قرار داده اند و نفس انسان را دارای سه قوه معرفی کرده اند که هر یک از این قوا باعث صدور افعالی می گردند و تنها با ایجاد تعادل میان این قوا به وسیله حکمت است که انسان به کمال مورد انتظار می رسد. به طور مثال کتابهای تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق "ابن مسکویه" و اخلاق ناصری "خواجه نصیرالدین طوسی" از این گروهند.

برخی آثار دیگر رویکرد عرفانی دارند. در این دسته آثار عرفا، انسان را داری مراتب طولی می‌دانند که با انجام پاره ای از اعمال می‌توانند مرحله ای را پشت سر بگذارند و وارد مرحله بعدی شوند. به همین علت در این رویکرد نویسندگان موافقی را که فرد در مسیر صعودی خود باید طی کند بیان می‌کنند. آثاری مثل منازل السائرين "خواجه عبدالله انصاری" و اوصاف الاشراف "خواجه نصیرالدین طوسی" از این دسته اند.

دسته دیگری از آثار تنها روایات اخلاقی را جمع آوی و حداکثر دسته بندی می‌کنند و پیش فرض نویسندگان این آثار این است که مهمترین منبع اخلاق وحی است آثاری مانند اصول کافی (جلد ۲) "کلینی" و بحارالانوار (مجلدات ۶۴ تا ۷۶) "علامه مجلسی" از این دسته اند.

برخی از مولفان نیز از هر سه مکتب فلسفی، عرفانی و نقلی در آثار خود استفاده کرده‌اند. از آن جمله کتابهای، جامع السعادات "محمد مهدی نراقی" و الاخلاق "سیدعبداله شبیر" می‌باشند. در دوران معاصر نیز کتابهای اخلاقی ارزنده ای توسط علمای بزرگوار اسلام تدوین گردیده است. مانند کتابهای اخلاق در قران "آیت اله جوادی آملی" و اخلاق در قرآن "استاد مصباح یزدی". اما به علت اینکه کارهای چندانی در مورد دیدگاه علامه جعفری در مورد اخلاق در حیات معقول صورت پذیرفته است در این تحقیق تلاش شده است تا اخلاق اسلامی از منظر علامه جعفری مورد بررسی قرار گیرد.

۴- اهداف تحقیق

هدف از این تحقیق، بیان ساده و روان و نظام‌مند اخلاق اسلامی با توجه به نظریه «حیات معقول» علامه محمدتقی جعفری می باشد. امید است با شناخت و به کارگیری آموزه های این نظام اخلاقی حیاتی معقول را برای خود و جامعه مان ترسیم کنیم.

۵- سؤالات اصلی و فرعی

سوال اصلی: نظام اخلاق اسلامی در اندیشه علامه جعفری چیست؟

سؤالات فرعی:

- ۱- منظور از حیات معقول در اندیشه علامه جعفری چیست؟
- ۲- جایگاه اخلاق، تعریف، قلمرو و اهمیت اخلاق از دیدگاه علامه جعفری چیست؟
- ۳- مبانی نظام اخلاقی در حیات معقول چیست؟
- ۴- اخلاق نظری از دیدگاه علامه جعفری چیست؟
- ۶- راهکارهای تحقق اخلاق معقول در روابط چهارگانه میان انسان، اجتماع، جهان هستی و خداوند کدام است؟

۶- فرضیه های تحقیق

علامه جعفری با نگرش عمیق و غنای علمی خویش آموزه های انسان ساز اسلام را در نظریه «حیات معقول» خود به تصویر کشیده است. به طوری که می توان حیات تکاملی بشر را در ابعاد گوناگون از جمله بعد اخلاقی بر مبنای آن پایه ریزی کرد.